

מסכת בכורות פרק ראשון

דף ב

'הלוקח עובר'. יש אומרים שעובר נחשב כ'דבר שלא בא לעולם' לענין מכירה (כן נראה לכאורה מדברי התוס' להלן ג: ד"ה דקא; רא"ש כאן ובתשובה קב; וכן משמע מסתימת דברי ר"י איסרליין שבשול"ת מהר"ם מיניץ לד, ב ובתשובת מהר"מ שם לה; טוש"ע יו"ד שכ"ו), ולדעת חכמים (בב"מ לג: ועוד) שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם (וכן הלכה – חו"מ רט), צריך לומר שמקנה 'אם לעוברה', והרי האם בעולם. (ע' כיוצא בזה בכתובות נט 'יקדשו ידים לעושיהן, וידים איתנהו בעולם'. וכן מקנה אילן לפירותיו וכדו'). ואפשר שגם כשמוכר בסתם נעשה כאומר לו 'אם לעוברה', אם אך יעשה מעשה קנין בבהמה כגון שימשכנה לרשותו (עפ"י דגול מרבבה יו"ד שכ סעיף ו).

ויש אומרים שעובר נחשב כדבר שישנו בעולם, כמו שאר בשר או אברים פנימיים שבבהמה (וכן נראה בדעת רשב"ם ב"ב קמב, ע"ש בהג"א). [וכוונת התוס' להלן כאשר מקנה לו או זן עובר וכדו', שלפעמים מקנה לו טרם נוצרה האוזן. או כשמקנה את העובר לכשיוולד – ע' להלן] (עפ"י מחנה אפרים 'דשלב"ע' א; חדושים ובאורים ח, א).

ואכן תמהו אחרונים (ע' גליון מהרש"א יו"ד שכ בש"ך סק"ד; כתבי הגרי"ז ג:) על הסברה המחשבת עובר כדבר שאינו בעולם; בשלמא המוכר עובר לכשיוולד, כי בזמן חלות המכר, בלידה, הרי הוא כישות אחרת וכדבר חדש, וגם אין ודאות שיבוא הדבר לידי לידה, אבל כשמוכרו עתה הרי לא גרע מחתיכת בשר. וכן נקט בספר נתיבות המשפט (רט, ב) שמכירת עובר כמות שהוא עתה – ודאי מועילה, שהרי הוא בעולם [ובקצות החשן שם משמע שאינו סבור כן]. ומפרש דברי התוס' והרא"ש (דלהלן ג:) באופן שמקנה לו לכשיוולד. וכן פירש החזו"ן-א"ש (בכורות טו, ב).

[ומשמע שנקט כדבר פשוט שכשהנכרי זוכה בו מיד בשעת לידתו – אינו קדוש (וכן נראה מדברי שער המלך סוף הל' נדרים). וזה דלא כסברת רעק"א (יו"ד שכ, ו) שכתב כיון שהקדושה והמכירה באות כאחת – לא נפקעה קדושת בכור, ואפילו אמר 'הא קנוי לך עם יציאת מקצתו', ע"ש.

וע"ע בשול"ת פרי יצחק (ח"ב סה, לו-לח) שאם מוכר עם יציאת מקצתו – מכירתו מכירה ופטור מהבכורה אפילו לרב הונא הסובר (בחולין סט): למפרע הוא קדוש מתחילת יציאתו. וע"ע קהלות יעקב כח].

ויש מי שכתב לפרש טעם האומרים שאין מועילה מכירת עובר משום 'דבר שלא בא לעולם', כי אמנם אילו היה מוכר לשם בשר, שיהא הלוקח רשאי ליטול העובר קודם הלידה – מכירתו מכירה, אך כיון שהמוכר מקפיד שלא יקחו את החלק המכור עד לאחר הלידה, נמצא בפועל אין העובר ברשות הלוקח עד שיוולד ויהא בעל חי לעצמו, וכיון שעכשיו לא הגיע לשלב זה אין סמיכות דעת במכירה, כשאר מכירת דבר שלא בא לעולם שכתבו ראשונים שלא קנה משום דלא סמכא דעתיה (עפ"י קהלות יעקב א. וכתב לפי"ז שלשייר עובר מועיל לכו"ע, שבשיו"ר אין צורך בסמיכות דעת. ובוה תירץ קושית מהריט"א).

ובספר יראים (החדש, קמב. וכן הביא שם ב'תועפות ראם' מאו"ז תפ) פירש שזה שכתבו התוס' שנחשב 'דבר שלא בא לעולם' היינו דוקא כשמוכר העובר קודם שנוצר. ובוה מיושבות כל הקושיות שתמהו על שיטה זו (מובא בקה"י שם).

עוד בענין עובר, האם נחשב כדבר שלא בא לעולם – ע' בשער המלך סוף הל' נדרים ובהלכות יו"ט דף ה; ובספר יד דוד ג: ובמובא ביוסף דעת ב"ב קמב.

א'תנן התם רבי יהודה מתיר בשבורה. בן בתירא מתיר בסוס'. למסקנת הסוגיא במסכת עבודה-זרה (טו), הטעם לאיסור מכירת בהמה גסה לנכרי הוא גזרה משום שאלה ושכירות, שנמצאת בהמתו של ישראל אינה שובתת בשבת. וכן משום 'נסיוני' – שמא ימכור סמוך לשבת וינסנה המוכר הישראל מפני שהיא רגילה לקולו, כדי להראות כיצד היא הולכת טעונה, ונמצא מחמר אחר בהמתו בשבת. [מה שנקט כאן רש"י טעם שאינו לפי המסקנא שם – כבר העיר ע"כ בתו"ט. וע' נמוקי הגר"ב; יד דוד. והנצי"ב בחדושי כתב שלפרש"י סוגינתו נוקטת שטעם איסור מכירה לנכרי הוא משום הפקעת קדושתה שעושה מלאכה בשבת, ולא משום שאלה ושכירות ונסיוני. ויישב בזה כמה דקדוקים].

ובשבורה שאינה בת מלאכה – התיר ר' יהודה. וכן סוס שנועד לרכיבה ואין עושים בו מלאכה – התיר בן בתירא (ע' בפירוט בסוגיא בע"ז טו-טז).

כתבו התוס' (בע"ז טו.) ושאר פוסקים שענתה נוהגים התר במכירת בהמה לנכרים. וצדדו כמה טעמים. ואולם כתב רבנו ברוך שאין להתיר אלא מכירה של סוס פרטי וכדומה, אך אין לעסוק בכך בקביעות, לסחור בבהמות כדי למכרם לנכרים.

אחד הטעמים שכתבו הפוסקים לכך שנהגו התר – מפני שאיננו דרים יחד ואי אפשר לנו להתפרנס זה מזה. ולפי טעם זה היה נראה לאסור במקום שדרים יחד ואין נזק במניעת מכירה להם, כגון בזמננו ובמקומנו. ואולם מובא גם טעם נוסף בפוסקים; שאין אצלנו חשש 'נסיוני' כי איננו בקיאים בדבר.

ושאלתי להגר"ח קניבסקי שליט"א האם יש מקום לחוש להחמיר בדבר. וכתב: **אחרי שהפוסקים התירו לא חילקו, ומ"מ כתב הש"ך שבעל נפש ימעט.**

יש להעיר על כיוצא בזה; במה שכתבו הראשונים (במור"ק כא.) שענתה לא נהגו בכפיית המטה באבל, ונתנו טעמים בדבר. והטעמים שנתנו אינם שייכים במקומנו, ואעפ"כ רוב העולם אין נוהגים כן. וכן יש דוגמא מנר חנוכה שאעפ"י שאין עתה סכנה להדליק בחוץ, רבים ממשיכים להדליק בפנים. וכן כתב ב'הר צבי' (ב"ק עט) אודות גידול בהמה דקה בא"י, שהואיל ובזמן שלא היו שדות לישראל בארץ נתבטל האיסור, צריך מנין חדש לאסור, והוכיח יסוד זה מהירושלמי (סנהדרין ג,ה). [וכן מובאת סברא זו בשיעורי הגר"ש שליט"א (שם) בשם החזו"א]. ואילו בשו"ת יביע אומר (ח"ג חו"מ ז) דחה הראיה מהירושלמי. ע"ע ביוס"ד ב"ק שם.

ז'הנותן לו בקבלה אף על פי שאינו רשאי, קונסים אותו' – לפדותו מהעובד-כוכבים 'עד עשרה בדמיו' – ויתכן אף יותר מזה (כן נסתפקו להלן ג. האם עשרה דוקא או לאו דוקא. ע"ש ברש"י ושטמ"ק), חייב ליתן לנכרי כדי שימכרו לו בחזרה.

וכן הדין במוכר לו בהמה מכירה גמורה, קנסוהו לפדותו ביותר מכדי דמיו (ריש לקיש – להלן ג.).

(ע"ב) 'מאי לאו אעובר' – ואם כן מוכח שאסור למכור עובר לנכרי אפילו לרבי יהודה המתיר בשבורה. ומשמע לגמרא 'אעפ"י שאינו רשאי' היינו משום איסור מכירת בהמה לנכרי ולא משום שהפקיע קדושת בכור מן העובר, שאם אכן זהו הטעם – אין מכאן כל ראייה לשאר מכירת עובר (עפ"י יפה עינים. ושם כתב שלפי הירושלמי יש מקום לומר שהאיסור הוא משום הפקעת בכורה אבל בעוברים דעלמא מותר). וכן צריך לומר בסמוך, במה שאמרו מתניתין דקתני 'אינו רשאי' דלא כר' יהודה – לא משמע לגמרא שהאיסור המדובר במשנה הוא משום הפקעת קדושת בכורה. כן העיר החזו"א (טו,ב). וכתב שיש לומר שהפקעת בכורה אינו איסור ממש אלא שאינו מנהג חסידים, וכמכניס תבואה במוץ שלה להיפטר ממעשר (ע"ע במובא להלן ג:). ועוד, שלא שנינו במתני' אלא איסור מפורש.

עוד יש לתרץ, כיון שעדיין לא השמיענו תנא דמתניתין שבהמת עכו"ם נפטרת מן הבכורה, על כן אי אפשר לפרש 'אעפ"י שאינו רשאי' משום הפקעת בכורה. ולפי"ז מדוקדקת לשון רבנו גרשום שכתב טעם הפקעת בכורה רק בברייתא ולא במשנה. ואולם יש מקום לומר שגם אילו היתה בהמה זו חייבת, לא היה רשאי למכור לנכרי כיון שלא יקיימו בה בפועל דיני בכורה. ועתוס' ע"ז כא. ד"ה הא [אם כי יתכן שאין חיוב לפדות בדמים את בהמתו הנמצאת אצל גוי כדי לקיים בה דין בכורה, וכמוש"כ בתשובת מהר"ם לובלין לא].

ועוד י"ל, אם 'אינו רשאי' משום הפקעת בכורה הוא, למה נקט התנא איסור רק במכירה ולא בקבלה ובשותפות, וכשאלת הגמרא להלן, אלא ודאי משום איסור מכירה הוא, ולכך נקט התנא מכירה שהיא עיקר האיסור, כדלהלן.

'לא אבהמה... כגון דיהיב ליה בהמה מעברתא לפטומה, דמיגו דקנסינן ליה אבהמה קנסינן ליה אעובר'. מבואר שיש איסור ליתן בהמה לנכרי לפיטום כדי לחלוק עמו בשבחה. ואעפ"י שלהשתתף עמו אין איסור משום מכירת בהמה לנכרי (כמו שכתבו התוס' בד"ה דעיקר. ונראה שגם רש"י אינו חולק על כך, שהרי מבואר שהאיסור הוא רק משום גרימת שבועה בע"ז, נראה שכאן שונה כיון שהבהמה ברשות הנכרי לגידול ופיטום, הרי אין זה עדיף משאלה ושכירות חוששים שיעבוד בה בשבת.

ואם תאמר, אם כן מהו שנסתפקו להלן במוכר בהמה לעובריה, תיפוק ליה דלא גרע משאלה ושכירות? – צריך לומר ששם מדובר שאינה נמצאת ברשות הגוי [ועכ"פ בשבת היא בשליטת ישראל שלא תעבוד], ולכך לא נסתפקו אלא משום שדומה למכירה רגילה, וכמו שכתב רש"י (בד"ה בהמה) שמכר לו לכל הולדות העתידיים, אבל לחלוקה בכל ולד – נראה לכאורה שיותר שלא גרע זה משותפות. וכן לפי דחיית הגמרא, לא קנסו אלא כשמכר העובר שבמעיה לגמרי אבל למחצה מותר. וכן היה נראה לדייק מלשון רש"י להלן ג רע"א (בד"ה לא אעובר) 'ומכרו לגמרי'.

אך משמעות הברייתא אינה מורה כן, שהרי ברישא אמרו 'המקבל בהמה מן העכו"ם מעלין אותו בשווי ונותן חצי דמיו לכהן' – הרי שמדובר בחלוקת הולד עם הנכרי. וא"כ גם בסיפא כשנותן לו בקבלה מסתמא מדובר באופן זה. ועל כן נראה שהוא הדין לשתף גוי בבהמתו אסור משום מכירת בהמה לנכרי, ואעפ"י שישראל מפקח עליה בשבת. ורק להשתתף עם הנכרי בבהמתו לא אסור משום מכירה [ובלבד שתהא ברשות ישראל ובפיקוחו בשבת]. ומה שכתב רש"י 'לגמרי' לא בא להוציא חציה, אלא לומר שמכר חלק בעובר עצמו ולא בהמה לעובר המעותד.

ומכל מקום נראה שזה רק בשותפות למחצה וכד', אבל להקנות אוזן לגוי הלא מבואר מהסוגיא דלהלן כמעשה דרב מרי (ג): שיותר. והטעם נראה משום שאין שייך בזה גזרת שאלה ושכירות, שאין משאילים אוזן. וכן לא נסיוני, כי הבהמה נמצאת לגמרי ברשות ישראל.

'הכי קאמרי ליה, טעמא דידן משום דאתיא לאיחלופי בהמה, אלא את מאי טעמא שרית משום דאין יכולה להתרפאות כמאן דזבנה לשחיטה דמי, והלא מרביעיין עליה ויולדת...' לפי הסבר זה יצא שלדעת חכמים אסור בכל אופן גם כאשר מוכרה לשחיטה, דלא פלוג רבנן, דאתו לאיחלופי, ולר' יהודה משמע שלמכור בהמה לשחיטה – מותר. ואכן נחלקו בדבר רבי מאיר [שהוא סתם חכמים החולקים על רבי יהודה] ורבי יהודה (בע"ז כ:): אם מותר למכור בהמה לנכרי על מנת לשחטה.

'שמא יתחייב לו עובד כוכבים שבועה'. רבנו תם התיר לקבל שבועה מן הנכרי (וכן הובא להלכה ברמ"א או"ח קנו. וער"ן סנהדרין סג: שמצד הדין הדבר מותר אם לא משום מדת חסידות). אחד מן הטעמים הוא, לפי שעכשו אין הם תופשים בקדשים שלהם אלהות, ודעתם בשבועתם לשם עושה שמים וארץ. ואעפ"י שמשותף שם שמים ודבר אחר – בני נח לא הוזהרו על כך.

[באור דבריהם, כתב החזו"א (סנהדרין לקוטים כב לדף סג:): העכו"ם בזמנם היו נשבעים בשם אלוה בלבד

ולא היו מזכירים את שמם הפרטי של אליהם, והיו מאמינים בבורא אלא שיחסו לו גשמות ומקרים והשתנות עד שחשבו גשם נברא לאלוה, ולכן בהזכרתם שם שמים הם משתפים את בורא שמים וארץ ודבר אחר – הלכך אין בדבר איסור של הזכרת שם ע"ז, שהרי אינם מזכירים שם ע"ז כגון מולך ופעור, ואם כי יש בזה איסור של שיתוף, שהוא איסור חמור מאיסור הזכרת שם כוכבים ומזלות, אך על האיסור הזה אין אנו מצווים על גרימתו, ומשום 'לפני עור' – אין בזה שהרי בן נח אינו מוזהר על שיתוף השם, כיון שאין ישראל נהרג על כך (וכמו שאמרו בסנהדרין נו שכל שאין ישראל נהרג עליו אין ב"ג מוזהר בו).

הביא שם שמהפמ"ג נראה שמפרש שהשיתוף שכתבו התוס' היינו משום הקדשים שמזכירים. וכתב על כך שכמדומה אין בזה שיתוף. 'וצ"ע'.

ולולא דבריו הוה אמינא שאכן הם מזכירים שם כו"מ כמשמעות הגרסא בתוס' 'שמזכירין עמהם', וכן הבין המהר"ם (בסנהדרין סג), וכן משמע מלשון הרמ"א (או"ח קנו) 'ואע"ג דמזכירין הע"ז, מ"מ כוונתם לעושה שמים וארץ' ע"ש. ואף על פי כן אין ישראל מצווים על גרמו. וטעם הדבר נראה, היות שהעכו"ם לא הוזהרו על כך בתורה וכמו שאמרו (בע"ז נה). 'אשר חלק... – מלמד שהחליקין בדברים כדי לטורדן מן העולם ולא מנען מלטעות אחריהן' (כמו שפרש"י ורשב"ם בדברים ד), אעפ"י באמת אסור להם הדבר, כדאיתא במגילה ט: וברש"י. והכתוב מדבר באופן זה שמאמין באלקים חיים אלא שמתף דבר אחר, שהרי 'אשר חלק ה'... הוא המשך ל'זפן תשא עיניך... וראית את השמש... כלומר אותו טועה בצבא השמים יודע שה' בורא העולם קבעם אלא שמייחס גם להם אלהות, וכמו שפרש הרמב"ם (בהל' ע"ז) שזוהי טעות דור אנוש. וכיון שלא מנען הקב"ה מלטעות בו, גם אנו איננו חייבים למנעם או מלגרום להם לטעות בכך].

מן האחרונים יש שהבינו דברי התוס' כפשטותם, שאין בן נח מוזהר על שיתוף (וכן מורים פשטות דברי הרמ"א שם. וכן מובא בש"ך יו"ד קנא סק"ז, וכפי שכתב בפתחי תשובה שם קמו סק"ב. וכן הביא מספר משנת חכמים). ואולם יש מפרשים דבריהם שעל השיתוף הוא מוזהר אלא שאינו מוזהר על השבועה הזו כשמתף בה דבר אחר, שהרי השבועה עצמה אינה עבודה זרה, וגם אין עליהם איסור ד'לא ישמע על פיה' (עפ"י שו"ת מעיל צדקה כב, שער אפרים לח; נוב"י תנינא יו"ד קמח; פרי מגדים או"ח קנו סק"ב בא"א; יו"ד סה סק"א בש"ד; מנחת חינוך פ, ב; כו"ט. וע' תשובת ושב הכהן לח; שפת אמת).

וכן החזו"א (שם) כתב להעיר על התוס', הרי לכאורה נראה שכן נח מוזהר על מינות, כי הלא קבלת מלכות שמים הוא היסוד של ציוויי שבע מצוות? וצדד לפרש שאין האיסור בדיבור אלא בלב [זוה כשיטת האחרונים הנזכרים]. ועוד צדד לומר שבמינות של שיתוף אין בן נח מוזהר, כל שיש קיום לציוויי שבע מצוות מפי אדון עולם.

וע"ע שאילת יעב"ץ ח"א מא; שבט הלוי ח"ו קעב.

*

'דקא מיייתי לה לקדושה... דקא מפקע לה מקדושה' –

'... מה שאין בן בכל מאדך אינו ביד עבודת האדם רק מסייעתא דשמיא, דפירושו שבכל רכושו וקנינו יהיה קבוע אהבת הש"י, ולא קאי אתשוקתו וחמדתו לרכוש, שזה בכלל בכל לבבך, רק שבכל הרכוש עצמו, כידוע כי הרכוש שייך לאדם, וכל כך יהיה האדם כולו ממולא מאהבת הש"י בכל מעמקיו עד שממילא גם בכל קניניו שהם ההתפשטות שלו, יהיו גם כן ממולאים מאהבתו יתברך, כענין חמורו של ר' פנחס בן יאיר... וזו בבעלי חיים, ומסתמא הוא הדין

בדוממים, כענין אבן מקיר תזעק (חבוק ב) לעתיד לבא, כשירצה לעשות איסור – כמו שאמר ז"ל (שוחר טוב תהלים עג). וזה ענין שביתת כליו ביום השבת... אבל אי אפשר מדרגה זו לרבים אלא לעתיד כשישפוך רוחו על כל בשר, כענין משה רבינו עליו השלום שלא שלטו שונאים במעשה ידיו, כי קניניו ופעולותיו השייכים לו אפילו בדוממים, קבועה בהם קדושה דקביעא וקיימא שאי אפשר לינתק כלל. ורב יוסף אמר בסנהדרין (צח:) ייתי (משיח) ואזכי דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה. וכן אמרו בריש בכורות דמוציא מקדושתו כשמוכר החמור לעכו"ם – עיין שם ברש"י ותוס' לחד פירושא בזולת המלאכה דשבת. וליחיד הזוכה, גם בדוממים כל קניניו הם כמו תשמישי מצוה וקדשי שמים ואהבת הש"י קבוע בהם, שהם אהבים לפרסם כבוד שמים... (מתוך צדקת הצדיק קצו). עוד בענין שייכות רכוש האדם אליו בשורש, ע' שם באות צט רה ובספר דברי סופרים ג. ובמובא ביוסף דעת טוטה ב ח ובחולין ז.

דף ג

'מאי לאו אבהמה – לא, אעובר' – ומדובר בבהמה שהיא כבר מעוברת, ומכר לנכרי חלק באם ובעובר. וכן ברישא – קיבל מן הנכרי חלק באם ובעובר. אבל אם קיבל עובר בלבד והאם כולה שייכת לנכרי – מודה ר' יהודה שפטור מן הבכורה כדמשמע בסמוך, וכן לעיל – שלא חלק ר' יהודה אלא בשותפות נכרי, באם ובעובר (עפ"י שיטה מקובצת לעיל ב. אות ג; חזון איש בכורות טז, א. וכ"מ במהריט"א. וע"ע במרומי שדה לעיל ב: ובהדושים ובאורים סי' ח, א).

'מסייעא (ליה) לריש לקיש, דאמר ריש לקיש המוכר בהמה גסה לעובד כוכבים קונסין אותו עד עשרה בדמיה'. יש לעיין מדוע המוכר בהמתו או עוברת לנכרי מכירתו מכירה כדתנן במתניתין, ואין אומרים מקח טעות הוא שאילו היה יודע שיצטרך לפדותו עד עשרה בדמיו, ודאי לא היה מוכר. ושמא הואיל ובעצם המקח והדמים לא היתה טעות אלא מצד אחר, אין זה נחשב מקח טעות [ואולם מהרי"ט אלגאזי (פ"ג ג) נקט בכגון זה סברת 'מקח טעות']. וצריך עיון (עפ"י קהלות יעקב כח).

'המוכר עבדו לעובד כוכבים'. על איסור מכירת עבד לעכו"ם ולחוצה-לארץ – ע' במובא ביוסף דעת גטין מד.

'ואיכא דאמרי אמר ריש לקיש... מכירה פסקה מיניה, קבלנות לא פסקה מיניה. דוקא או לאו דוקא?...'. אעפ"י שטעם איסור מכירה הוא משום גזרת שאלה ושכירות או משום נסיוני (כבע"ז טו), ואם כן כשנותן בקבלנות לכאורה קיים חשש גדול יותר לשביתת בהמתו, שהרי עדיין היא שלו וכשנותנה לגוי לפטמה יעשה בה מלאכה, ולכאורה היה לקנוס בזה יותר – אך כיון דלא פסקה מיניה, משגיח עליו יותר שלא יעבור הגוי על דבריו (עפ"י מכתב מהגר"ח קניבסקי שליט"א).

– אף על פי שחילקנו בין מכירה לקבלנות שבמכירה אמרו 'עד מאה' כיון שפסקה ואילו בקבלנות 'עד עשרה' כי לא פסקה, אעפ"כ אפשר לאו דוקא הוא אלא הכוונה שקונסים אותו בהרבה מאד משוויה, כגון עשרים ושלושים (עפ"י חק נתן ויד דוד).

והחזון איש (טז, ג) כתב שהשאלה והתשובה אמורות רק אם דוקא תנן, אבל אם לאו-דוקא, אין שייך להקשות ואין חילוק בין מכירה לקבלנות (ועע"ש בהרחבה הסבר המשא-ומתן לפרש"י ותוס').

שאלות ותשובות לסיכום ולחזרה

דף ב (ג)

א. נכרי שיש לו חלק בבכור בהמה או באמו – האם הוא פוטר מן הבכורה?

עובר חמור השייך לנכרי, או שאמו שייכת לנכרי – פטור מן הבכורה בלידתו (בישראל ולא באחרים); מקנך; בקרך וצאנך. (תוס'). ואפילו אין לנכרי אלא שותפות חלקית בעופר או באם. כן סתמה משנתנו. רבי יהודה סובר שאין שותפות נכרי פוטרת מבכורה. (מחלוקתם תלויה בדרשת כל בכור; כל מקנך – האם כולו במשמע או כלשהו). לדבריו, ישראל המקבל בהמה מן הנכרי לפטמה ולחלוק עמו בוולדות, צריך ליתן לכהן דמי חלקו בעובר, אבל אינו קדוש בקדושת הגוף ליקרב – בבכור בהמה טהורה (רש"י ותוס'). ואף מותר בגיזה ובעבודה (ט). ואם נתן לנכרי בהמה בקבלה, לחלוק בשבח או בוולדות, קנסוהו לפדות העובר מיד הנכרי וליתן כל דמיו לכהן. הורה רבא (ג:) שאין מי שחש לרבי יהודה להלכה.

א. יש מן הראשונים שצדד ששותפות נכרי באם אינה פוטרת אלא בבכור בהמה טהורה אבל לא בחמור, שהבהמה הטמאה אינה בכלל מקנך (עפ"י יראים שניב. וע' בספר שאילת דוד שעשה סימוכים לסברה זו. אולם כתבו שמפשות דברי רש"י ותוס' משמע שאינם מחלקים בדבר. עפ"י אור הישר).

ב. הנותן לנכרי בקבלה, לחכמים אין קונסים אותו ליתן לכהן. ורק רבי יהודה קנס כן מפני שלדבריו לא נפטרה בכך מבכורה מן הדין (כמוכה ברמב"ם בכורות ד, ב).

ג. לא חייב רבי יהודה אלא כאשר יש לישראל חלק באם, כגון שחולקים גם בשבח גופה [או שמכר האם לעובר], אבל היתה האם שייכת לנכרי בלבד, אפילו קנה ישראל את כל העובר – פטור (תו"ח, מובא בשטמ"ק; מהרי"ט אלגאזי; חזון איש בכורות טז, א ב). אך אפשר שאפילו אין לישראל אלא חלק קטן באם, די בכך לקדש את הולד בזמן שהולד של ישראל. וצ"ע (חזו"א שם).

ד. צריך עיון לרבי יהודה כשיש לישראל חלק באבר אחד, האם נתקדש אותו אבר. ואפשר דוקא בדבר שעושה אותה נבלה או טרפה ולא באוזן וכד' (עפ"י חזו"א טז, ב). ויש מי שכתב שאין חייב אלא אם יש לישראל שותפות בכל הולד, לא באחד מאבריו. ואפילו האם כולה שלו, אם הוא שותף רק ברגל בוולד – פטור (עפ"י חדושים ובאורים א, א).

ה. שותפות נכרי לרבי יהודה בבכור בהמה טהורה; כתב בשטמ"ק (בתמורה יא: אות כא) שאינו נשחט ללא מום [ואעפ"י שמותר בגיזה ובעבודה כנ"ל]. ואולם החזו"א (יה, יט) נקט שנשחט בחוץ ללא מום לפי שאין בו קדושת הגוף כלל (וכ"כ בחדושים ובאורים א, ב). וע"ע זכר יצחק נב, א). ואולם שאר דיני פסולי המוקדשין [מלבד איסור גיזה ובעבודה] יש לו, ועושה תמורה (חזו"א שם). [מה שצדדו בתוס' (בסד"ה אבל) שמא בבכור בהמה טהורה יש ליתן לכהן חלק בגוף הבכור ולא דמיו. נראה שלא כתבו כן לפי האמת אלא אילו היה מדובר בבכור בהמה טמאה (וכגרת השטמ"ק באות ט). אכן באמת מדובר על טהורה, כמוכא בתוספתא (ב). וכן הכריח הנצי"ב בחדושי].

התר גיזה ועבודה, האם חל מיד או רק לאחר נתינת דמיו לכהן – ע' בפירוש רבנו גרשום ט: שבתחילה כתב מיד ואח"כ כתב לאחר נתינת דמיו. וצ"ע.

1. שותפות כהן או לוי באם או בעובר; נראה שדינה כדין שותפות נכרי (חזו"א טז, ח. וע' גם בשו"ת הרשב"א ח"א שסו; טור יו"ד שכא וברמ"א שם סעיף יט).
2. מתנה לנכרי על מנת להחזיר – פוטרת מן הבכורה. ולהפך, נכרי שנתן לישראל אם ועברה במתנה על מנת להחזיר – חייבת (מנ"ח יח, לה).

ב. א. מה דין מכירת בהמה גסה לעובד כוכבים, לכתחילה ודיעבד?

ב. האם מותר למכור לו עיפר בהמה?

ג. האם מותר למכור לעכו"ם בהמה לעובריה העתידיים, וכן למסור לו בהמה בקבלנות, לחלוק בשבח ובוולדות?

ד. האם מותר לעשות שותפות עם עובד כוכבים?

א. אסרו חכמים למכור בהמה גסה לעובד כוכבים (אם משום גזרת שאלה ושכירות שנמצאת בהמתו עובדת בשבת, אם משום 'נסיוני'. ע' בע"ז טו). עבר ומכר – קונסים אותו לפדותה ממנו עד עשרה בדמיה (ריש לקיש), וללשון אחרת: עד מאה. ואפשר לאו דוקא עשרה ומאה אלא פחות או יותר (כן נסתפקו בגמרא להלן ג. כפרש"י. ובשיטמ"ק נקט שפשוט שקונסים עשרה לל"ק או מאה לל"ב. והספק בגמרא על יותר מכך).

רבי יהודה מתיר בשבורה שאינה יכולה להתרפאות, לפי שאינה בת מלאכה ומיועדת לשחיטה (ומסתבר שאפילו מארכובה ולמטה. תוס'). בן בתירא מתיר בסוס, לפי שעומד לרכיבה ולא למלאכה.

א. מכירת אוון הבהמה לנכרי, משמע בגמרא שמותר [ויש לומר שדינו כמוכר בהמה לשחיטה שמותר. ורבי מאיר אוסר. ע' ע"ז כ]. אבל צריך עיון שיעור הדבר (עפ"י חזו"א טז, ב).

ב. כתבו הפוסקים שבזמן הזה נוהגים התר למכור להם בהמה גסה. עכ"פ באקראי. וכמה טעמים נתנו לדבר.

ג. המדקדק במעשיו, כשמוכר בהמתו לנכרי יש לו להקפיד לעשות קנין כסף ומשיכה, כיון שנחלקו הפוסקים איזהו הקנין המועיל לנכרי (ע' להלן יג) וצריך לחוש לשתי השיטות. והלא יש כאן ספק בשל תורה, שמא הבהמה עדיין שייכת לישראל ומוזהר על שביתתה בשבת (עפ"י אחיעזר ח"ב טז, א).

ע"ע פרטים נוספים בע"ז טו טז כ.

ב. רב אשי פשט מהברייתא שאסור למכור לנכרי עובר במעו אמו אפילו לרבי יהודה המתיר מכירת שבורה, שהעובר דומה לשבורה העשויה להתרפאות [וגם דרכו כן, שלא כמכירת שבורה שהוא דבר חריג].

עבר ומכר את העובר – קונסים אותו לפדותו עד עשרה בדמיו (כן מתבאר מהברייתא דרבי יהודה. וגם חכמים אינם חולקים בדבר עפ"י רש"י ושטמ"ק; יד הוד ג. ואולם מדקדוק לשון רבנו גרשום ג רע"א לכאורה אין במשמע כן. וכן צ"ב סתימת לשון הרמב"ם (בכורות ד, ב בכורים יב, טו) שאין קונסים אותו על דבר זה).

דוקא בבהמה גסה קנסו, אבל בדקה – לא, ואפילו במקום שנהגו איסור למכרה לנכרי (תוס').

ג. נסתפקו בגמרא הן לר' יהודה הן לחכמים, האם מותר למכור בהמה לנכרי לעובריה העתידיים. וניסו להוכיח ודחו.

משמע קצת שלפי המסקנא (דיקא נמי) אין איסור בדבר, ודוקא בעובר שכבר קיים אסרו וקנסו, ולא במכירה לעובר שעתידי להיות. ואולם בשו"ת הריב"ש (כה) כתב שהבעיה לא נפשטה.

ד. עשיית שותפות עם עובד כוכבים, בבהמה או בשאר נכסים; אבוא דשמואל אסר, שמא יתחייב לו שבועה ונשבע לו בשם עבודת-כוכבים שלו והתורה אמרה לא ישמע על פיך.

א. אעפ"י שמכמה ברייתות נראה שמותר להשתתף עמהם, דלא כאבוא דשמואל – הלכה כאבוא דשמואל (עפ"י רא"ש. וכן פסקו בה"ג (הל' בכורות) ורמב"ם (שותפין ה,י). וכן נפסק בשלחן ערוך או"ח קנו). ורבנו תם הביא ראיה מהגמרא במגילה להתיר מן הדין (מובא בתוס'). ועל כל פנים בזמן הזה שהם נשבעים בקדשים שלהם ואין תופסים בהם אלהות – מותר, שאעפ"י שמזכירים שם שמים ודבר אחר, לא מצינו שנאסרנו בגרם שיתוף לנכרים (וכן הובא ברמ"א שם). וכן התיר רבנו תם לקבל מהם שבועה מטעם נוסף – שהרי הוא כמציל מידם. ורבנו שמואל אסר. [וכתב הרא"ש (בתשובה יח,יא): 'מיהו ירא שמים, כשיראה שהגוי גמר בדעתו לישבע – מה תועלת להשביעו'].

ב. איסור עשיית שותפות – מדרבנן הוא, שעיקר הכתוב בא לנודר או מקיים בשם אלהים אחרים (עפ"י ר"ן סנהדרין סג).

ג. קבלה מן הנכרי לחלק בשבח או בוולדות, אינה בכלל איסור זה, ואף בנתינה לו בקבלה יתכן ומותר (ערא"ש). לא אסרו אלא בשותפות שקרוב הדבר לידי שבועה, ולא בשאר משא ומתן [אם לא ביום אידם] (תוס', רא"ש; או"ח קנו).

דף ג

ג. א. מהו שיעור השותפות המנימלי של הנכרי לפטור מן הבכורה, באם ובעובר?

ב. האם נפלים קדושים בקדושת בכור?

ג. בכור הנדמה באבר מאבריו לבהמה אחרת – האם שינוי זה מהווה 'מום' לשחטו מחוץ למקדש? ומה דין הבכור כששתי עיניו אינן זהות בגדלן או ששתיהן גדולות או קטנות מן הרגיל?

ד. האם מותר לכתחילה למכור לנכרי חלק מן העובר או מן האם, לפטור מן הבכורה? האם מותר להטיל מום בעובר קודם שיצא לאויר העולם?

א. רב הונא אמר: אפילו אזנו בלבד קנויה לנכרי – פוטר מן הבכורה. וכן אמר רבי יוחנן: כל דבר שבלעדיו הבהמה בעלת מום קל – פוטר.

אבל לא בפחות מכן (רמב"ם; יו"ד שכ). וברש"י מבואר שאפילו אין כל האזון שייכת לנכרי אלא שהוא שותף בה – פטור. וברמב"ם אין נראה כן (ע' בטור יו"ד שכ ובבדק הבית). ויש מפרשים כן אף בדעת הרמב"ם (ע' לחם משנה וט"ז. וע"ע חו"ב ה,א).

רבא ורב חסדא אמרו: דוקא שותפות בדבר שבלעדיו היא טרפה [למ"ד טרפה אינה חיה] או גבלה (כגון שהקנה או הוושט שייכים לנכרי – וזה כמ"ד טרפה חיה). וכן דעת רב נחמן. אין חילוק בכל זה בין שותפות בעובר או באם (כן אמר רב פפא לתלמידים).

א. הלכה כדעה ראשונה, וכן נקטו סתמי הסוגיות (עפ"י רמב"ם ורמב"ן תוס' ורא"ש כאן. וכ"כ הריטב"א בתשובה קכ. וכן נפסק בטוש"ע שכ,ד).

ואולם התוס' בע"ז (עא. ד"ה רב אשי) כתבו להחמיר להקנות דבר שעושה אותה טרפה (וכן צדדו כאן, וכ"כ בהגהות מרדכי ביבמות. וכתב הש"ך (שכ סק"ג) שכן יש להחמיר לכתחילה. וכן הביא מאגודה. [ערי"ף ורש"י ב"מ מג שהלכה כרבא כנגד שמואל ורבי יוחנן, שמאביי ורבא הלכה כבתראי, וכיו"ב כתב הרא"ש פ"ד דב"מ סי' ו. ואולם הרי"ד בפסקיו גרס כאן 'רבה'. אך התוס' גרסו 'רבא' ואעפ"י כ פסקו כרבי יוחנן ורב הונא. וצ"ע].